

ЦАРИГРАД У СРПСКИМ СРЕДЊОВЕКОВНИМ ЖИТИЈИМА

Радивој Радих
Филозофски факултет
Београд

UDK 94(497.11:495.02)"04/14"
821.163.41'04.09-97"04/14"

Апстракт: У српским средњовековним житијима византијска преципионица се помиње као Константијин град, затим Цариград, пошто „царствујући град“, а знајно ређе као Нови Рим или Константијинопол. Писци житија је помињу када говоре о њеном подизању, поједи-ним византијским царевима, оснивању српског манастира Хиландара на Светој Гори, посетама и боравцима неких српских узледника, њеној угрожености од Кайаланаца или Османлија, обдаривањима и књи-торској делатности српских владара итд. Уз назив Константијиновог града уколико иде неки епитети по је придев славни, а знајно мање при-дев велики.

Кључне речи: Цариград, житија, Константијин град, Србија, српска књи-жевности, „царствујући град“, Константијинопол.

За српску хагиографску литературу, чији почеци сежу у прве године XIII века, с разлогом се може нагласити да представља репрезентативни узорак српске средњовековне књижевности. Српска житија су настала под утицајем византијских узора и у своме развоју, који је потрајао више од че-тири столећа — негде до средине XIII века, пролазила су кроз различите фа-зе. Не треба губити из вида чињеницу да се хагиографска литература дуго времена, више од миленијума, развијала на широком простору који је по-кривала хришћанска васељена.¹

Како је домишљато запажено, хагиографија почива на идеји конти-нуитета Библије, она је, заправо, својеврсна продужена Библија, наставак дела апостолских.² За разлику од историчара, који углавном истрајавају на

---

1 *Rečnik književnih termina*, Београд 1985, 895 (D. Bogdanović); Б. Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд 1990, 47–77 (са подробном библиографијом); *Лексикон српског средњег века*, приредили С. Ћирковић — Р. Михаљчић, Београд 1999, 192–194 (Р. Михаљчић) (у даљем тексту: *ЛССВ*).

2 Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980, 72 (у даљем тексту: Богдановић, *Историја*); Исти, *Студије из српске средњовековне књижевности*, Београд 1997, 29–31.

томе да желе да за неке будуће нараштаје сачувају истину о повесним догађајима, хагиографи пишу, а њихова дела се читају, са јасно одређеном намером да поуче, да подстакну вернике на религиозан живот који је достојан светитеља.³ Према речима руског научника В. Кључевског, житија се односе према историјској биографији као иконописна представа према портрету.⁴

Уз то, хагиографије су „средњовековна религиозна интерпретација света“,⁵ те би се могло рећи да су стога прворазредан извор у ширем смислу, пре свега источник за изучавање духовне климе доба у којем су настале.⁶ Српска житијна књижевност је представљала један део великог корпуса хагиографске литературе источног хришћанства у средњем веку.⁷

Будући да су житија светих, сагласно начелима хагиографске литературе, више окренута аскетским подвизима светаца, чудима која су чинили и, уопште, духовном ревновању, а мање чињеницама од ширег повесног значаја, у њима хришћанска поука наткриљује историјску истину. Међутим, и поред превасходног циља да поуче и буду својеврстан путоказ верницима, житија светих садрже знатан број важних података из прошлости и драгоцен су ослонац за проучавање многих историјских тема.⁸ Није без значаја нагласити ни чињеницу да се у хагиографским делима јављају заједничка, општа места, а у ове списе су у великој мери инкрустирани библијски цитати.⁹ За боље разумевање житијних текстова не треба губити из вида ни околност да су се монаси-писци затварали у љуштину готово потпуне анонимности, која подразумева да је састављач записа само инструмент божје воље, и као такав потпуно занемарљив, а да су му индивидуалност и самосвојност угушени.¹⁰

Занимљиво би било видети какви су подаци о Константинопољу, односно Цариграду, најпре византијској, а од XV века и престоници Османског царства, сачувани у српским средњовековним житијима. Реч је о јед-

3 ЛССВ, 193 (Р. Михаљчић).

4 В. О. Ключевский, *Древнерусския жития святых как исторический источник*, Москва 1871 (репринт: Farnborough 1969), 431–438 (посебно 436) (у даљем тексту: Ключевский, *Древнерусския жития*).

5 Д. Богдановић, *Старе српске биографије*, Београд 1968, 6.

6 ЛССВ, 193 (Р. Михаљчић).

7 Н. Birnbaum, *Byzantine Tradition transformed: the old Serbian vita*, Aspects of the Balkans, Paris — Den Haag 1972, 243–284; Р. Маринковић, *Владарске биографије из времена Немањина*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 44 1–2 (1978) 3–20.

8 П. С. Протић, *Житија српских светаца као извор историјски*, Београд 1897, 5–182; Е. П. Наумов, *Сербские средневековые биографии как исторические источники (К анализу проблем феодальной идеологии, терминологии и текстологии сербских житий)*, Историография и истолниковедение стран Центральной Юуго-Восточной Европы, Москва 1986, 166–181.

9 С. Станојевић, *Свето писмо у нашим старим споменцима*, Посебна издања Српске краљевске академије, књ. 89, Београд 1932, 1–688.

10 Ключевский, *Древнерусския жития*, 431–435.

ном од најважнијих градова у средњем веку,¹¹ граду налик на циновски светионик који обасјава читав хришћански космос и, најзад, граду који је био веома значајан и за српску историју. Цариград спада међу оне градове који се на особен начин поистовећују са државом чија су престоница, односно постају нека врста њеног синонима.¹²

Хронолошки посматрано, најстарија вест у српским средњовековним житијима која се односи на Цариград, односно Константинопољ, сеже у почетак IV века. Интересантно је уочити да је она сачувана у житију које је састављено у XVII столећу. Посреди је, дакле, један од најмлађих састава српске хагиографске литературе — *Живој цару Уроша*, изашао из пера српског патријарха Пајсија I Јањевца (1614–1647).¹³ Иначе, у овом житију Цариград се помиње на три места. Први пут је наведен када се говори о давној прошлости, па читамо како је Константин послао своју мајку Јелену у Јерусалим да тражи часни крст Христов и она га је нашла и донела у Константинов град.¹⁴ Наравно, ово је добро знана хришћанска легенда,¹⁵ која, очито, није остала непозната високим достојанственицима српске цркве.

Када су у питању вести српских житија о Цариграду, после овог Пајсијевог податка који се односи на прву половину IV века, следи огроман хронолошки хијатус док се дође до следеће вести, а она припада трећој четвртини XII столећа. Реч је о *Житију светиоџ Симеона*, односно великог жупана Стефана

-
- 11 Навешћемо само неколико најважнијих радова који се односе на византијски Цариград: R. Janin, *Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*, Paris 1964; G. Dagron, *Naissance d'une capitale*, Paris 1974; C. Mango, *Le développement urbain de Constantinople*, Paris 1985; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A. P. Kazhdan, I, New York — Oxford 1991, 508–512 (C. Mango) (у даљем тексту: *ODB*); П. Магдалино, *Средњовековни Цариград. Студија о развоју урбаних структура*, прев. М. Жегарац, Београд 2001, 9 сл.
  - 12 Дж. Мажеска, *Царьград: образ Византии в русском средневековом фольклоре*, ГЕННАДИОС к 70-летию академика Г. Г. Литаврина, Москва 1999, 118. Прва верзија овога рада била је публикована на енглеском. В. *Tsar 'grad: The Image of Byzantium in the Popular Lore of Medieval Russia*, *The Slavs in the Eyes of the Occident*, Cracow 1992, 9–19.>
  - 13 Сава (Вуковић), епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветиоџ до двадесетиоџ века*, Београд — Подгорица — Крагујевац 1996, (у даљем тексту: Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*). О његовој списатељској делатности в. Богдановић, *Историја*, 267–271.
  - 14 Издање Пајсијевог *Житије цара Уроша* у XIX веку приредио је Иларион Руварац, „отац српске критичке историографије“. В. И. Руварац, *Житије цара Уроша од Пајсија, њекоџ патријарха (1614–1646)*, Гласник Српског ученог друштва 22 (1867) 209–232. Међутим, користили смо ново издање које је објавио Томислав Јовановић. В. Т. Јовановић, *Књижевно дело патријарха Пајсеја*, Београд 2001, 290 (у даљем тексту: Пајсије, *Књижевно дело*). Уп. Старе српске биографије XV и XVII века: Цамблак, Константин, Пајсије, прев. Лазар Мирковић, предг. Павле Поповић, Београд 1936, 132 (у даљем тексту: Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*); Патријарх Пајсије, Сабрани списи, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 16, прев. Д. Богдановић и Т. Јовановић, прир. Т. Јовановић, Београд 1993, 87 (у даљем тексту: Богдановић — Јовановић, *Патријарх Пајсије*).
  - 15 *ODB*, I, 909 (Т. Е. Gregory).

Немање (1166–1196), оснивача владарске династије Немањића, које је саставио његов син и наследник на српском престолу Стефан Немањић (1196–1228).¹⁶ Подсетимо се да су животопис Немањин осим Стефана Немањића написали Свети Сава и Доментијан, што значи да постоје три Немањина житија.¹⁷

У делу првог српског краља Константинов град помиње се у више наврата. Најпре се, прилично узгред, каже: „А када је чуо богољубиви цар Манојло из Константиновог града о изврсној чистоти и смерности и кроткости овог незлобивог, приближив се нишевском крају, желећи га видети, послао је к њему, да дође на виђење.“¹⁸ Реч је о познатом сусрету двојице владара из 1172. године,¹⁹ о којем пише и византијски историчар Јован Кинам.²⁰

На другом месту Стефан Немањић је забележио: „После свега овога устаде у Константиновом граду други цар, љут и кривоклетник и поквари мир с преподобним и Светим.“²¹ Ова реченица се односи на византијског цара Андроника I Комнина (1183–1185), брата од стрица цара Манојла I и последњег Комнина на цариградском престолу.²² Посреди је офанзива коју је, користећи угарске нападе на византијске територије, 1183. године предузео Стефан Немања када је опустошио област око Ниша и продро чак до Софије (Сердике). Сматра се да је то био први тако дубок продор српских одреда у византијске области.²³

Сличну вест поменутој, која се односи на Андроника I Комнина, доноси и Доментијан, један од најбољих српских средњовековних писаца.²⁴ Из њего-

-
- 16 М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд 2002, 117–132 (у даљем тексту: Кашанин, *Српска књижевност*); Богдановић, *Историја*, 153–155; Т. Јовановић, *Инвентар српских ћирилских рукописа Народне библиотеке у Паризу*, Археографски прилози 3 (1981) 304–306; А. Джурова, *За судбину на славјанските рѣкописи. Предварителни бележки за неизвестен Котленски псалтир од XVIII век и рѣкописи и фрагменти (Житие на Стефан Немања Првовенчани и Служба на Стефан Бранкович)*, Археографски прилози 25 (2003) 163–195.
- 17 В. Ћоровић, *Међусобни одношај биографија Стевана Немање*, Светосавски зборник, књ. 1 (расправе), Посебна издања Српске краљевске академије, књ. 114, Београд 1936, 1–40.
- 18 Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, предговор, превод дела и коментари Љ. Јухас-Георгиевска, издање на српскословенском Т. Јовановић, Београд 1999, 20 (у даљем тексту: Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*). Уп. Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 3, прир. Љ. Јухас-Георгиевска, Београд 1988, 65 (у даљем тексту: Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*).
- 19 *Историја српског народа*, I, Београд 1981, 210–211 (Ј. Калић) (у даљем тексту: *ИСН*, I).
- 20 *Византијски извори за историју народа Југославије*, IV, Београд 1971 (репринт: 2007), 102–104 (Ј. Калић) (у даљем тексту: *ВИИИЈ*, IV).
- 21 Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, 36; Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, 72.
- 22 Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959 (репринт 1998), 370–375 (у даљем тексту: Острогорски, *Историја*); N. Radojčić, *Dva poslednja Komnena na carigradskom prijestolju*, Zagreb 1907, 27–95; Ch. Brand, *Byzantium Confronts the West (1180–1204)*, Cambridge Mass. 1968, 28–75; O. Jurewicz, *Andronikos I. Komnenos*, Amsterdam 1970, 17–132.
- 23 К. Јиречек, *Историја Срба*, I, Београд 1952 (репринт 1978), 152 (у даљем тексту: Јиречек, *Историја*); *ИСН*, I, 252 (Ј. Калић).
- 24 Кашанин, *Српска књижевност*, 133–152; Богдановић, *Историја*, 156–159.

вог пера изашла су два житија, *Житије светоџ Симеона* и *Житије светоџ Саве*.²⁵ У првом се у три маха помиње византијска престоница. Први пут је српски духовник забележио: „А после свега овога устаде у Константинову граду неки љути цар и проливач крви и разруши мир са преподобним оцем нашим, уздигавши високу своју мисао да ће узети сву земљу и отачаство светог, што не доби безумни, нити постиже такове успехе...“²⁶ Очигледно је да је византијски цар Андроник I Комнин постао својеврстан антијунак српске хагиографске литературе.

Онда следи група вести које су временски смештене у завршне године XII века и тичу се боравка Саве, а потом и Стефана Немање, на Светој Гори. У *Житију Светоџ Саве* Доментијан најпре помиње Цариград, а у вези са неким проблемима у атонском манастиру Ватопед. Учени монах је записао: „Догоди се жалост манастиру томе Свете Богородице Ватопедске, због чега је требало да сам игуман пође у Цариград.“²⁷ Међутим, напослетку су послали монаха Саву код цара због манастирских послова. Цар Алексије III Анђео (1195–1203) примио га је благонаклоно. Био му је познат његов долазак на Свету Гору, а питао га је и о пребивању његовог оца Немање, тј. у монаштву нареченог Симеона. Цар га је обдарио и нагласио: „Све што требаш у царства ми, није ти забрањено“.²⁸

На ову епизоду се наслања и Доментијанова вест о оснивању српског манастира Хиландара на Светој Гори 1198. године. Сава је отишао у Цариград и тамо га је лепо примио цар Алексије III Анђео. У наставку се износе подробности које се односе на обнову запустелог Хиландара и цареву дозволу да се то учини.²⁹ Оснивање Хиландара, наравно, био је веома важан догађај у историји српске средњовековне државе.³⁰

25 Живот светог Симеона и светог Саве, написао Доментијан, изд. Ђ. Даничић, Београд 1865, 1–117 (Свети Симеон) (у даљем тексту: Доментијан, Живот светог Симеона), 118–345 (Свети Сава). Ново издање Житија Светог Саве: Доментијан, Житије Светог Саве, предговор, превод дела и коментари Љ. Јухас-Георгиевска, издање на српскословенском Т. Јовановић, Београд 2001, VII–СССХIV (у даљем тексту: Доментијан, Житије Светог Саве).

26 Доментијан, Живот светог Симеона, 22. Уп. Доментијан, Животи светог Саве и светог Симеона, прев. Л. Мирковић, предг. В. Ђоровић, Београд 1938, 240 (у даљем тексту: Мирковић, *Доментијан*); Доментијан, Живот Светог Саве и Живот Светог Симеона, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 4, прир. Р. Маринковић, прев. Л. Мирковић, Београд 1988, 253 (у даљем тексту: Мирковић — Маринковић, *Доментијан*).

27 Доментијан, Житије Светог Саве, 82. Уп. Мирковић, *Доментијан*, 63; Мирковић — Маринковић, *Доментијан*, 87–88.

28 Доментијан, Житије Светог Саве, 82. Уп. Мирковић, *Доментијан*, 64; Мирковић — Маринковић, *Доментијан*, 88.

29 Доментијан, Житије Светог Саве, 92–95. Уп. Мирковић, *Доментијан*, 68–69; Мирковић — Маринковић, *Доментијан*, 92–93. Доментијан помиње Савин одлазак у Цариград код цара Алексија III Анђела и у *Житију Светоџ Симеона*. В. Доментијан, Живот светог Симеона, 70. Уп. Мирковић, *Доментијан*, 280; Мирковић — Маринковић, *Доментијан*, 290.

30 Д. Богдановић — В. Ј. Ђурић — Д. Медаковић, *Хиландар*, Београд 1978, 23 сл.; *Манастир Хиландар*, прир. Г. Суботић, Београд 1998, 17 сл.; М. Живојиновић, *Историја Хи-*

И монах Теодосије, Доментијанов млађи савременик, казује о овим догађајима.³¹ Овај даровити средњовековни српски књижевник написао је два житија, *Житије Светиоџ Саве* и *Житије Светиоџа Петра Коришкоџ*.³² У првом он пише о одласку Саве Немањића у „царствујући град“, где га је примио цар Алексије III Анђео.³³ Као што је већ наглашено, реч је о посети која је претходила оснивању српског манастира Хиландара на Светој Гори.

У српским средовековним житијима потом следи неколико података који се односе на манастир Богородице Евергетиде (Доброчинитељке) у византијској престоници. Тако Стефан Немањић у житију свога оца, говорећи о његовој кти-торској делатности, бележи да је Стефан Немања слао дарове разним црквама и манастирима, између осталих, и обитељи „свете и преславне и увек деве Богородице у Евергетиди у Константиновом граду“.³⁴ Наравно, посреди је чувени манастир у Цариграду с којим је српска средина имала веома тесне и важне везе.³⁵

Манастир Богородице Евергетиде се помиње и у Доментијановом *Житију Светиоџ Саве*, а тиче се чуда које са њим сатвори Пречиста Благодетелница у Цариграду. Сава је ишао у Цариград у манастир Свете Богородице Евергетиде (Доброчинитељке) и ту је поставио помен својим родитељима и себи. Иначе, и његови родитељи и он су обдаривали овај манастир, а увек када је долазио у Константинов град Сава је боравио у овој монашкој обитељи. Једном приликом, наводно му је пришла нека жена и рекла да на Светој Гори постоје два скровишта сувог злата. Српски духовник их је пронашао и поделио свим светогорским манастирима и убогим, а највећи део манастиру Богородице Евергетиде.³⁶

ландара, I (Од оснивања манастира 1198. до 1335. године), Београд 1998, 43 сл.; Међународни научни скуп: „Осам векова Хиландара: историја, духовни животи, књижевности, уметности и архитектура“, Октобар 1998. године, уредник В. Кораћ, Београд 2000, 5 сл.

- 31 М. Динић, *Доментијан и Теодосије*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 25 1–2 (1959) 5–12.
- 32 Кашанин, *Српска књижевност*, 153–176; Богдановић, *Историја*, 168–175.
- 33 Теодосије Хиландарац, *Живот Светога Саве*, издање Ђуре Даничића приредио и предговор написао Ђ. Трифуновић, Београд 1973, 46 (у даљем тексту: Теодосије, *Живот Светога Саве*). Уп. Теодосије, *Житије Светога Саве*, прев. Л. Мирковић, прев. редиговао Д. Богдановић, Београд 1984, 46; Теодосије, *Житија*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 5, св. I, Београд 1988, 134 (у даљем тексту: Мирковић — Богдановић, *Теодосије*).
- 34 Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, 42. Уп. Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, 74.
- 35 J. Pargoire, *Constantinople: Le couvent de l'Évergétis*, *Échos d'Orient* 9 (1906) 366–373, 10 (1907) 155–167, 259–63; R. Janin, *La géographie et ecclésiastique de l'empire byzantin*, I: *La siège de Constantinople et le patriarcat oecuménique*, 3: *Les églises et les monastères*, Paris 1969, 178–183; P. Gautier, *Le typikon de la Theótokos Évergétis*, *Revue des études byzantines* 40 (1982) 5–101; П. Христу, *Манастир Пресвете Богородице Евергетидске у Цариграду*, Осам векова Студенице, Зборник радова, Православна црква, Београд 1986, 61–73; *ODB*, II, 740–741 (А. М. Talbot — А. Cutler).
- 36 Доментијан, *Житије Светога Саве*, 118–122. Уп. Мирковић, *Доментијан*, 80–81; Мирковић — Маринковић, *Доментијан*, 103.

Евергетида је нашла своје место и у саставу монаха Теодосија који у животопису Светог Саве наводи сребро и злато којим је српски монах обдарио манастир Богородице Евергетиде у „Константиновом граду“, Десило се то после Немањине смрти, па је нешто дао манастиру Богородице Евергетиде, а већи део ипак Светој Гори.³⁷

Четврти крсташки рат, завршен латинским освајањем Цариграда и привременим рушењем Византијског царства, у априлу 1204. године,³⁸ који је из корена изменио политичку ситуацију на југоистоку Балканског полуострва, одјекнуо је и у српској хагиографској литератури. Тако је Свети Сава,³⁹ у животопису Стефана Немање, а пишући о догађајима после очеве смрти, забележио следеће: „Настадоше многи метежи у крају том, јер прођоше Латини и заузеше Цариград, бившу грчку земљу, чак и до нас, и улегоше и ту у свето место (Свету Гору). Велики, дакле, метеж беше.“⁴⁰ Наравно, реч је о великом потресу и једном од најспектакуларнијих догађаја у средњем веку.⁴¹ Било је то време када су Латини завладали и Светом Гором.⁴²

На другој страни, у *Животопису Стефана Немање* из пера Стефана Немањића, помиње се Константинов град, али град који се већ налазио под влашћу Латина. Стефан Првовенчани бележи: „Овај (Борил) зарати са свом својом силом, узевши са собом зета свога, грчког цара званог Филандар, који је у славном Константиновом граду.“⁴³ Реч је о сукобу између Бугарске и Латинског царства, на једној, и Србије на другој страни.⁴⁴ Треба уочити врло леп придев који иде уз Константинов град — славни. Веома је занимљиво да српски писац за Хенрика I Фландријског (1206–1216), латинског

37 Теодосије, Живот Светога Саве, 60. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 145.

38 Острогорски, *Историја*, 396 сл.

39 Кашанин, *Српска књижевност*, 101–116; Богдановић, *Историја*, 143–153; Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*, 421–425.

40 Свети Сава, *Сабрана дела*, приредио и превео Т. Јовановић, Београд 1998, 184. Уп. Свети Сава, *Сабрани списи*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 2, приредио Д. Богдановић, Београд 1988, 116; Свети Сава, *Сабрани списи*, приредила и предговор написала Ј. Јухас-Георгијеска, Београд 2005, 184.

41 Е. Bradford, *The Great Betrayal. Constantinople 1204*, London 1967, 21 sq.; *A History of Crusades*, ed. K. M. Setton, vol. II, *The Latter Crusades, 1189–1311*, ed. R. L. Wolff — H. W. Hazard, Madison Wisc. — London 1969, 153–185; D. E. Queller, *The Fourth Crusade. The Conquest of Constantinople 1201–1204*, Philadelphia 1977, 1–154; J. Godfrey, *1204. The Unholy Crusade*, Oxford — New York — Toronto — Melbourne 1980; *Међународни научни симпозион 950 година од великог раскола (1054) и пада Цариграда у руке крстиана (1204)*, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 18–19. новембар 2004. године, прир. Р. Поповић — Монах Давид (Перовић), 9–208.

42 М. Живојиновић, *Света Гора у доба Латинског царства*, Зборник радова Византолошког института 17 (1976) 77–92.

43 Стефан Првовенчани, *Сабрана дела*, 80. Уп. Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, 90.

44 ИСН, I, 298–299 (Б. Ферјанчић); А. Данчева-Василева, *България и Латинската империя (1204–1261)*, София 1985, 108–109; Р. Радић, *Обласни господари у Византији крајем XII и у првим деценијама XIII века*, Зборник радова Византолошког института 24–25 (1986) 233–234.

цара у Цариграду кога назива именом Филандар, пише да је „грчки цар“. Мада су већину његових поданика чинили Грци, он је потицао из латинског света западне Европе. У овом случају имамо једну врсту поштовања за неко раније стање, стање које је трајало столећима, а које се овако на неки начин продужава.⁴⁵ Треба додати да Хенрик I Фландријски није био Борилов зет, како бележи Стефан Првовенчани, него је, напротив, бугарски цар био ожењен једном рођаком латинског цара.⁴⁶

На време после 1204. године и Цариград под Латинима односи се једна вест из *Живота Светио̄з Саве* које је саставио Теодосије. Пишући о бугарском цару Калојану (1197–1207), српски монах наглашава да је то било време „када су Фрузи држали Цариград и нису жалили разорење осталих градова, не сматрајући их својима.“⁴⁷ Владар Бугарске је у годинама после 1204, до своје погибје код Солуна 1207, задавао много невоља Латинима који су срушили Византијско царство.⁴⁸ Етноним Фрузи, у чијем је корену реч Франак, то јест Франци, односи се на Латине.⁴⁹

Потом код Теодосија следи помало контроверзан податак да је Сава желео да „иде у царствујући Константинов град, у којем је тада царевао Теодор Ласкарис.“⁵⁰ Да би збрка била потпуна, у даљем тексту Теодосије помиње како је „руком пречаснога и свеосвећенога васељенског патријарха, архиепископа Константинова града, Новог Рима, Германа, освешен свети архиепископ све српске земље, а напред је стајао цар са свима вишима и нижима, и говорио ’достојан‘.“⁵¹ Наравно, реч је о једном од најважнијих догађаја у историји српске средњовековне државе — стицању аутокефалности за српску цркву 1219. године.⁵²

У наставку се објашњава како је Сава, имајући у виду велике трошкове — дуг пут и даровне издатке многога злата када се долази у „царствујући Константинов град“ да се тамо посвећује архиепископ, затим и размирице источних самодржаца са западнима, отежано долажење, потом удовиштво

45 Љ. Максимовић, *Значење речи Грк и Јелин у српским средњовековним изворима*, Зборник радова Византолошког института 39 (1999/2000) 215–228.

46 И. Божилов, *Фамилијата на Асеневици. Генеалогия и просопография*, Софија 1994², 74 (у даљем тексту: Божилов, *Асеневици*).

47 Теодосије, *Живот Светога Саве*, 103. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 177.

48 Острогорски, *Историја*, 400–402; И. Божилов — Гюзелев, *История на средновековна България VII–XIV век*, Софија 1999, 441–464.

49 *ВИИНЈ*, IV, 118–119 н. 14 (Ј. Калић).

50 Теодосије, *Живот Светога Саве*, 126. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 194.

51 Теодосије, *Живот Светога Саве*, 129. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 196.

52 Н. Радојчић, *Свети Сава и аутокефалност српске и бугарске цркве*, Глас Српске краљевске академије 179 (1938) 177–258; Б. Ферјанчић, *Аутокефалност Српске цркве и Охридске архиепископије*, Сава Немањић — Свети Сава. Историја и предање, Београд 1979, 65–72; *ИСН*, I, 316–320 (Д. Богдановић); С. Ћирковић, *Срби међу европским народима*, Београд 2004, 45–46.

цркве када није могуће долазити „у царствујући град“ на освећење — тражио од цара и патријарха да српски архиепископ не долази овамо у Константинов град на посвећење, него да се тамо од својих епископа посвећује.⁵³

После одређеног нећакања цар му је изашао у сусрет и умолио је патријарха да напише благослов да Срби више не долазе из српске земље у Константинов град када треба да посвете себи архиепископа, него тај сам архиепископ са сабором својих епископа, или опет сами епископи пошто се саберу, нека посвете себи архиепископа. Штавише, патријарх га је обдарио жезлом светитељства и свим својим часним и светим одеждама свештенства и написао му другу заповест која почиње речима: „Герман, васељенски патријарх, архиепископ Константинова Града, Новог Рима, у име Господа нашега Исуса Христа осветих Саву за архиепископа све српске земље...“⁵⁴ На самом крају ове епизоде Теодосије бележи: „Тако се, дакле, ово од Бога, догоди са светим у царствујућем Константинову Граду.“⁵⁵ На другој страни, Доментијан у опису ових догађаја не помиње непосредно Цариград него само бележи да је Теодор Ласкарис био „цариградски цар“.⁵⁶

Добро је познато да је Теодор I Ласкарис (1204–1221) био владар Никејског царства и да је владао у време када су Цариград држали Латини,⁵⁷ што баца сенку на веродостојност Теодосијевих речи. Другим речима, Сава није могао да издејствује аутокефалност српске цркве (1219) у Цариграду. Како је дошло до ове погрешке у Теодосијевом делу? Покушајмо да читаво питање посматрамо из перспективе времена у којој је српски монах на Светој Гори писао свој спис. Било је то почетком XIV века када је сећање на полустолетно Латинско царство, с гледишта постојања вишевековног Византијског са центром у Цариграду, Царства обновљеног 1261. године, већ одавно почело да бледи. Читаоцима с почетка XIV века, који се можда нису ни сећали да су Латини држали Константинов град, било је једноставније да појме да се тај важан догађај из српске историје збио у Цариграду, а не у Никеји за коју, дозвољено је претпоставити, многи нису ни чули. Помињање Никеје и тамошње царевине само би унело додатну конфузију, а нагласити да је тај важан чин био у Константиновом граду било је нешто сасвим друго.

Још једна важна чињеница у Теодосијевом казивању побуђује посебну пажњу. Пишући о васељенском патријарху који је устолочио Саву за првог српског архиепископа, он наводи патријарха Германа, односно Германа II (1223–1240), а не, како би било исправно, Манојла I Сарантина (1216/1217–1222).

53 Теодосије, Живот Светога Саве, 129–130. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 197.

54 Теодосије, Живот Светога Саве, 130–131. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 198.

55 Теодосије, Живот Светога Саве, 132. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 199.

56 Доментијан, Житије Светога Саве, 194, 198. Уп. Мирковић, *Доментијан*, 113, 115; Мирковић — Маринковић, *Доментијан*, 133, 135.

57 Острогорски, *Историја*, 401–407.

Околност да је свој хагиографски текст писао осамдесетак година касније не може бити оправдање за овај пропуст. Ипак, образложење које је понуђено у једној новој студији чини се једино могућим, а по њему је необично дуг понтификат Германа II једноставно „бацио у засенак његовог претходника Манојла I Сарантина, који је у ствари рукоположио првог српског архиепископа.“⁵⁸

У *Животу Светиога Саве*, које је саставио монах Теодосије, у наставку се може прочитати како је Сава дошао у Србију, али му је брат Стефан болестан, па га је он спасио молитвом и онда му испричао шта се све збило у Константиновом граду.⁵⁹

Ова „грешка“, уколико бисмо смели тако да назовемо стицање аутокефалности за српску цркву у Цариграду, преношена је и у неке друге српске историјске изворе. Тако, на пример, патријарх Пајсије у XVII веку, пишући *Живот цара Уроша*, бележи: „и свети Сава постави се за архиепископа у Константинову Граду руком патријарха Манојла. Тада је царевао благочастиви цар Комнин.“⁶⁰ Овде је исправно наведен патријарх Манојло I Сарантин уместо Германа II, док се за „цара Комнина“ једино објашњење може дати да се Теодор I Ласкарис налазио у сродству са породицом Комнина.

Исти писац, патријарх Пајсије, у *Синаксарском житију Светиога Симона*, односно Стефана Првовенчаног говори о томе како је Свети Сава предузео „путовање од Свете Горе Атонске у Константинов град и тамо желено, добивши ако и не хтеде.“⁶¹ Из сведеног и сажетог текста јасно је да се такође ради о добијању аутокефалности за српску цркву.

Цариград је на занимљив начин наведен и на још једном месту у Савином житију које је написао Теодосије. Светогорски монах је записао како је први српски архиепископ подизао манастир Жичу и „сам се бринуо за довршење цркве, јер беше довео са собом из Константинова Града мраморнике и живописце.“⁶² Не подлеже било каквој сумњи чињеница да је утицај првог српског архиепископа у идејном осмишљавању храма у Жичи био неспоран, а прихвата се и Теодосијев податак о грчком пореклу жичких мајстора, нарочито мраморника.⁶³

58 Б. Миљковић, *Житија Светиога Саве као извори за историју средњовековне уметности*, Београд 2008, 142 (у даљем тексту: Миљковић, *Житија Светиога Саве*).

59 Теодосије, *Живот Светога Саве*, 137–138. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 202–203.

60 Пајсије, *Књижевна дело*, 292. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 134; Богдановић — Јовановић, *Патријарх Пајсије*, 89.

61 Пајсије, *Књижевна дело*, 235. Уп. Богдановић — Јовановић, *Патријарх Пајсије*, 79.

62 Теодосије, *Живот Светога Саве*, 141. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 205.

63 М. Шупут, *Мраморници у Жичи*, Зборник за ликовне уметности 20 (1984) 157–160; М. Чанак-Медић, *Дело мраморника светиога Саве у Жичи*, Спаљивање моштију Светога Саве, Београд 1997, 113–131; Миљковић, *Житија Светиога Саве*, 137.

Да би поменути проблем везан за Цариград још више добио на занимљивости, Теодосије у опису Савиног путовања наводи да је ишао из Јерусалима до Акре, где се укрцао на лађу и повезао у Азију где је био цар, а онда, објашњавајући, додаје: „Јер царствујући Константинов град тада заузеше и држаху Фрузи, а царство се грчко надвоје расече, јер над целом Тесалијом и Илиријом, у Солуну, био је цар Теодор, ... а у целој Понту, Галатији и Витинији у Азији царевао је благодостиви цар Калојован Ватац.“⁶⁴ Овај одломак јасно показује да је Теодосије веома добро познавао међународне прилике у време када је Сава ходочастио. У европским областима срушене Византије владао је Теодор I Анђео (1215–1230), налазећи се на челу Епирске државе, док се у малоазијским, предводећи Никејско царство, налазио Јован III Дука Ватац (1221–1254).⁶⁵

У продужетку Теодосије истиче да је после лепог дочека код цара Јована III Ватаца Сава наставио пут. Он је записао како су пошли морем, оставивши с десне стране Константинов град, и ускоро стигли на Свету Гору.⁶⁶ Посреди је прво од два поклоничка путовања у Свету земљу које је први српски архиепископ предузео у периоду од друге половине априла или прве половине маја до септембра 1229. године.⁶⁷

Теодосије поново помиње Цариград када описује Савин боравак у Александрији. Овога пута реч је о Савином другом ходочашћу у Свету земљу које је предузео од 1234. до јануара 1236. године.⁶⁸ Поглавар српске цркве је приповедао тамошњем патријарху о своме животу и навео како је у Константиновом граду постављен за архиепископа својему отачаству.⁶⁹ Највећи српски средњовековни путник је онда наставио пут и стигао у Сиријско море, па је, наштавши лађу која вози у Константинов град, укрцао се на њу и отпловио.⁷⁰ Како у наставку бележи Теодосије, Сава је дошао у Константинов град у којем се поклатио светим црквама и у манастиру Пресвете Богородице која се зове Евергетида кроз много дана одмарао.⁷¹

---

64 Теодосије, Живот Светога Саве, 170–171. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 226–227.

65 Острогорски, *Историја*, 401–411; Б. Ферјанчић, *Србија и византијски свети у првој половини XIII века (1204–1261)*, Зборник радова Византолошког института 27–28 (1989), 103–148.

66 Теодосије, Живот Светога Саве, 171–172. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 227–228.

67 М. Марковић, *Прво путовање Светиоџ Саве у Палестину*, Зограф 29 (2002/2003) 47–92; Исти, *Прво путовање Светиоџ Саве у Палестину и његов значај за српску средњовековну уметност*, Београд 2009, 13–93.

68 Д. Витковић, *Друго путовање св. Саве по источним местима*, Братство 20 (1926) 1–16; Д. Анастасијевић, *Свети Сава је умро 1236. год.*, Богословље 9/3 (1936) 237 сл.

69 Теодосије, Живот Светога Саве, 187–188. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 239.

70 Теодосије, Живот Светога Саве, 195. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 244.

71 Теодосије, Живот Светога Саве, 198. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 246. В. Миљковић, *Житија Светиоџ Саве*, 120.

Старији Савин биограф, Доментијан, исказао је одлично познавање црквене историје. На једном месту у свом делу, набрајајући васељенске саборе, од којих су три одржана у Цариграду, он пише: „Ово је, богољубиви, заповест правоверних отачаских предања; овоме и ми последујући тако верујемо и тако исповедамо, и све јеретике и сву јерес њихову проклињемо, примајући свих седам васељенских сабора, 318 светих отаца који су били у Никеји, 150 светих отаца у Константиновом граду, а трећи у Ефесу две стотине светих отаца, четврти у Халкидону 630 светих отаца, пети у Константиновом граду 164 света оца, шести опет у Константинову граду 170 светих отаца, и онај мало после који је био у никејској митрополији, седми сабор 350 светих отаца против оних који се одричу часних икона и не сликају их и не клањају им се, нечастивим против хришћана.“⁷²

Доментијан последњи помен Константиновог града у свом спису вежује за повратак са Савиног другог поклоничког путовања по светим местима.⁷³ Како је записао, први српски архиепископ је прошао Анатолију и дошао у Цариград где се најпре покљонио Пресветој Благодеталници (Евергетиди). Онда је отишао на Свету Гору и после преко Несобра (Месемврије) стигао у Трново где је и преминуо.⁷⁴

Ово путовање, наравно, наводи и Теодосије који је забележио: „Из Константинова Града опет се подиже лађом, и пође морем у Загорску земљу, хотећи видети својега пријатеља Асена, цара загорскога. Јер његова кћи беше удата за краља Владислава.“⁷⁵ Реч је о бугарском цару Јовану II Асену (1218–1241).⁷⁶

У Трнову се Сава и разболео, па Теодосије записује: „И дозавши ученике своје, и све свете и часне ствари које купујући беше сабрао у Палестини и у целој Сирији, у Египту и у Вавилону, у Азији и у Константинову граду...“⁷⁷ Овде је Цариград поменут само узгред, а у продужетку се вели да је Сава заповедио да се неке од ствари однесу у Архиепископију, а друге у Студеницу, док је неке дао и Бугарима.⁷⁸

72 Доментијан, Житије Светога Саве, 234. Уп. Мирковић, *Доментијан*, 130; Мирковић — Маринковић, *Доментијан*, 150. О васељенским саборима в. В. В. Болотов, *Предавања из историје дрвне цркве. Историја Цркве у периоду васељенских сабора. Историја богословске мисли*, прев. Ђ. Лазаревић, ред. К. Кончаревић, Краљево 2006, 9–507; А. В. Карташов, *Васељенски сабори*, прев. М. Лалић, предг. Еп. А. Јевтић, Београд 2009², 9–584; *Седам стубова премудрости. Историја васељенских сабора*, прев. и прир. М. Станковић, Београд 2008³, 7–343; Р. Поповић, *Васељенски сабори: одабрана докуменџа*, Београд 2007⁴, 15–383.

73 Н. Половина, *Тојос путовања у српским биографјама XIII века. Доментијан и Теодосије*, Нови Сад 2010, 7 сл.

74 Доментијан, Житије Светога Саве, 400–402. Уп. Мирковић, *Доментијан*, 203; Мирковић — Маринковић, *Доментијан*, 220.

75 Теодосије, Живот Светога Саве, 199. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 247.

76 Божилов, *Асеневици*, № 7, 77–92.

77 Теодосије, Живот Светога Саве, 200. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 248.

78 Теодосије, Живот Светога Саве, 201. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 248.

Теодосије помиње Цариград и у свом другом хагиографском делу, Житију Светог Петра Коришког, али само једанпут. Готово на самом крају он говори о ономе шта се десило са земним остацима светитеља. Учени монах је записао: „Главу његову свету са осталим удима, док испрва у пустињи лежаху, христољубиви људи са великом љубављу и вером, неки у Константинов град а други другамо разграбише и однесоше, и сваки у свом отачаству поделише на украс и лепоту црквама.“⁷⁹ Петар Коришки је живео и подвизавао се у XIII веку, а његове мошти су 1572. године пренете у Црно-речки манастир у Ибарском Колашину где се и данас налазе.⁸⁰

Ослобађање Цариграда и обнова Византије, 1261. године, нашла је своје место при самом крају Доментијановог *Житија Светиоџ Симеона*. Српски монах је записао: „Године 6772 (1264) у царство благовернога цара грчкога Михаила Палеолога у треће лето, када узе Цариград од Латина, и када је царевао источним земљама и западним...“⁸¹ Доментијан наглашава да је своје дело, *Житија Светиоџ Симеона*, написао управо 1264. године.⁸²

У знаменитом хагиографском корпусу *Животи краљева и архиепископских српских*, који су саставили српски архиепископ Данило II (1324–1337)⁸³ и његови настављачи, Цариград се помиње у више наврата. Реч је о времену када односи између Византије и Србије улазе у нову фазу, постају све тешњи и све више добијају на значају. Византијска престоница се први пут помиње у *Животи краља Милутина*. Српски владар је већ на почетку своје владавине, 1282. године, покренуо поход и заузео неке византијске области, пре свега важан град Скопље, а затим оба Полога, Горњи и Доњи, Овче поље, Злетово и Пијанец.⁸⁴ Уследила је реакција византијске аристократије са подручја којим су Срби управо овладали. Грчка господа се запутила цару Михаилу VIII Палеологу (1259–1282), о чему Данило бележи: „А она зломисле-

79 Живот српског испосника Петра Коришког, изд. С. Новаковић, Гласник Српског ученог друштва 29 (1871) 346. Уп. Мирковић — Богдановић, *Теодосије*, 288.

80 Павловић, *Култови*, 81–85; В. Јеротић, *Житије Петра Коришког у светлу дубинске психологије*, *Летопис Матице српске* 407 (1971) 383–422; *Манастир Црна ријека и Свети Петар Коришки*, Научни скуп, Приштина, Зубин Поток, Црна ријека, уредник Д. Бојовић, Приштина — Београд 1998, 13 сл.; Миљковић, *Житија Светиоџ Саве*, 217–220.

81 Доментијан, Живот светог Симеона, 116. Уп. Мирковић, *Доментијан*, 317; Мирковић — Маринковић, *Доментијан*, 324.

82 Доментијан, Живот светог Симеона, 116. Уп. Мирковић, *Доментијан*, 317; Мирковић — Маринковић, *Доментијан*, 324. Уп. Богдановић, *Историја*, 158–159.

83 Л. Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца (Историјско-етинографска расправа)*, Смедерево 1965, 109–110 (у даљем тексту: Павловић, *Култови*); Кашанин, *Српска књижевност*, 177–195; Богдановић, *Историја*, 175–179; *Архиепископ Данило II и његово доба*, Међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, Децембар 1987. године, уредник В. Ј. Ђурић, Београд 1991, 7 сл.; С. Хафнер, *Српски средњи век*, Београд 2001, 55–63; Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*, 153–154; Г. Подскалски, *Средњовековна историјска књижевност у Бугарској и Србији (865–1459)*, Београд 2010, 463–475.

84 Жиречек, *Историја*, 191; *ИСН*, I, 439–440 (Љубомир Максимовић).

на и лукава властела државе грчке, прогнани од овог мога господина из те области, које узме, отишавши са понижењем у свети и славни град Константинопољ звани Цариград, тадашњем цару Палеологу и јавише му о свему што се догодило у његовој држави.⁸⁵ Ови представници византијске аристократије настојали су да цара приволе на брзу и делотворну одмазду.

У даљем тексту Данило II врло негативно говори Михаилу VIII Палеологу, па, не бирајући речи, уз име византијског василевса наводи следеће изразе: „нечастиви цар“, „хулни цар“, „ђаволом наговорен“, „одлучивши се од хришћанске вере, узме веру латинску“.⁸⁶ Наравно, потоњи српски архиепископ има у виду Михаилов неопростив грех — склапање Лионске уније⁸⁷ — која је у радикалним православним круговима како Византије тако и Србије оцењена као издаја ортодоксије.

Према Даниловом писању, уследила је византијска акција, па можемо да прочитамо: „После овога подигавши се са таквом силом многих народа, пође брзо на овога христољубивога краља, љут као лав, и хотећи да као љута звер уграби незлобиво јагње. И отишавши од славног Града Константинова даље од три дана, и када је дошао са својом војском до места званог Илаигита, у коме је месту црква св. мученика Христова Георгија, и ту изненада, не боловавши ни мало, издахну посред народа својих војника, опровргнут чудном смрћу, да су се сви чудили.“⁸⁸ („Јер рече: „Љута је смрт грешника“ Псалам 33 (34), 22“.⁸⁹ Михаило VIII Палеолог је преминуо у децембру 1282. године у току похода који је предузео против непокорног Јована I Анђела, владара Тесалије (1268–1289).⁹⁰

Хронолошки посматрано, после наведених следе вести које се односе на прву деценију XIV века. Оне су изашле из пера Даниловог настављача који је, између осталог, описао буран и занимљив живот самог Данила II.⁹¹

-
- 85 Животи краљева и архиепископа српских, написао архиепископ Данило и други, на свијет издао Ђ. Даничић, Загреб 1866. (= *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih*, intr. Dj. Trifunović, Variorum Reprints, London 1972), 109 (у даљем тексту: Животи краљева). Уп. Архиепископ Данило, Животи краљева и архиепископа српских, прев. Л. Мирковић, предг. Н. Радојчић, Београд 1935. 82–83 (у даљем тексту: Мирковић, *Животи краљева*); Данило Други, Животи краљева и архиепископа српских; Службе, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 6, прир. Г. Мак Данијел и Д. Петровић, прев. Л. Мирковић — Д. Богдановић — Д. Петровић, Београд 1988, 113 (у даљем тексту: Мирковић — Богдановић — Петровић, *Животи краљева*).
- 86 Животи краљева, 110. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 83; Мирковић — Богдановић — Петровић, *Животи краљева*, 114.
- 87 Острогорски, *Историја*, 431.
- 88 Животи краљева, 110–111. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 83; Мирковић — Богдановић — Петровић, *Животи краљева*, 114.
- 89 Животи краљева, 110–111. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 83; Мирковић — Богдановић — Петровић, *Животи краљева*, 114.
- 90 D. J. Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus and the West, 1258–1282. A Study in byzantine-latin Relations*, Hamden 1973², 370–371.
- 91 Кашанин, *Српска књижевност*, 197–210; Богдановић, *Историја*, 179–180.

Било је то у време најезде Каталанаца⁹² на Свету Гору и тамошње манастире.⁹³ Остало је забележено: „Када је овај блажени господин мој био у Светој Гори, као што више указасмо, подигоше се многи народи, и великом силом спремивши се за борбу, завојеваше многе крајеве грчке земље, чак и до самога Цариграда, и све опустеше, и заробљенике одведоше у ропство.“⁹⁴

Данило II је у тим тешким годинама био игуман Хиландара и врло је спретно руководи његовом одбраном тако да је српски манастир на Светој Гори одолео каталанској опсади. Ипак, он је у једном тренутку морао да крене за Србију. Због несигурних путева и опасности која је у тако нерегуларним условима непрестано вребала он се досетио да је најбоље да онима које буду сретали саопште: „Ми смо поклисари (посланици), и идемо у славни град Константинов.“⁹⁵ Пишући о плановима Каталанаца, Данилов настављач наглашава да су дошљаци са Иберијског полуострва намеравали да поново иду „чак и до Цариграда, хвалећи се да ће силом опустити многе земље.“⁹⁶ Исти писац у даљем тексту додаје како је Данило био у „царствујућем Граду Константинову.“⁹⁷

После Каталанаца и њихових пустиловина, Цариград се помиње у Милутиновом житију које је, као што је речено, саставио Данило II. Посреди су догађаји који су имали обележје грађанског рата у Србији. Стефан, син краља Милутина, 1314. године је уз помоћ дела властеле устао против оца и покушао да га сруши с престола.⁹⁸ Он није успео у том подухвату, па га је Милутин наводно ослепео и послао у прогонство у главни град Византијског царства. Код Данила II можемо да прочитамо: „А шта је било после овога? Овај благочастиви краљ Урош узевши свога сина таквога ослепљенога даде га у славни град Константинов ка тадањем своме тасту, светом и васељенском цару кир Андронику.“⁹⁹ Реч је о византијском василевсу Андронику II Палеологу (1282–1328) чија је кћи Симонида била удата за срп-

92 Острогорски, *Историја*, 460–463; K. Setton, *Catalan Domination of Athens, 1311–1388*, Cambridge Mass. 1948, 9 sq. (Variorum Reprints, Revised Edition, London 1975); A. Lowe, *The Catalan Vengeance*, London — Boston 1972, 69. sq.

93 М. Живојиновић, *Житије архиепископа Данила II као извор за развојање Католичке комјаније*, Зборник радова Византолошког института 19 (1980) 251–273.

94 Животи краљева, 340. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 257–258; Мак Данијел — Мирковић, *Данилови настављачи*, 71.

95 Животи краљева, 345. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 262; Мак Данијел — Мирковић, *Данилови настављачи*, 92.

96 Животи краљева, 354. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 269; Мак Данијел — Мирковић, *Данилови настављачи*, 99.

97 Животи краљева, 368. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 280; Мак Данијел — Мирковић, *Данилови настављачи*, 110.

98 Јиречек, *Историја*, 199; *ИСН*, I, 464–465 (С. Ђирковић).

99 Животи краљева, 126. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 95; Мирковић — Богдановић — Петровић, *Животи краљева*, 126.

ског краља.¹⁰⁰ Иначе, Стефан је са породицом провео у Цариграду следећих неколико година.¹⁰¹ О овој епизоди Данило II пише и у биографији Стефана Дечанског, али податке срећемо и у житију истог краља које је саставио Григорије Цамблук, о чему ће бити речи у даљем тексту.

Византијска престоница се у биографији краља Милутина помиње и у вези са његовом значајном ктиторском делатношћу. Тако је Данило II забележио: „И не само у Богом дарованој држави свог отачаства, него и по целој великој Романији, и у самом великом и Новом Риму, Цариграду, сазда цркве, а осталима даде многе милостиње, и тамо маломоћне хранећи и грејући.“¹⁰² Занимљиво је да је на овом месту Цариград наведен и као Нови Рим, што се иначе не среће често у српским средњовековним житијима. Данило II даје и важан податак о болници коју је Милутин саградио у Цариграду. Остало је записано: „У самом граду Цариграду, на месту званом Продром, сазда божаствену цркву давањем безбројнога злата свога, и начини многе дивне и прекрасне палате, и постави ксенодохије тј. болнице, и ту начини мноштво одара ради почивања болнима, меке постеле поставивши поврх њих. И ту, ако какав болесник нема никакве наде, заповеди да сваки такав иде ка тако спремљеном одру. Многа изабрана села такође прикупивши од грчке области, и ту приложи, од којих ће се данак давати ка томе месту; и многе веште лекаре нашавши, даде им много злато и што им је на потребу, да непрестано надзиравају болеснике, лечећи их. Уз њих постави достоимените своје људе, који ће посећивати болне, чинећи им све корисно, да нико од болесних што не узнегодје, но ако што затражи да му се даде. Овај добри слуга вере Христове у слат примајући речи Владичиних списа, хтеде их собом испунити, као што рече у светом еванђељу, говорећи: 'Ходите благословени Оца мога, у спремљено вам царство од постанка света; јер огладнех, и дадoste ми јести; ожеднех, и напојисте ме; болан, и посетисте ме.'“¹⁰³ (Реч је о Јеванђељу по Матеју, 25, 34–35). Милутинова болница у Цариграду била је веома важна установа у оновременој византијској престоници.¹⁰⁴

100 Острогорски, *Историја*, 456–457; Љ. Максимовић, *Да ли је Симониди Палеологина била њена сујруга краља Милутина*, Византијски свет и Срби (Studia Historica Collecta књ. 6), Београд 2008, 343–349.

101 Лиречек, *Историја*, 199; *ИСН*, I, 464–465 (С. Ђирковић); С. Марјановић-Душанић, *Свети краљ: култи Стефана Дечанског*, Београд 2007, 240–268.

102 Животи краљева, 130–131. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 99; Мирковић — Богдановић — Петровић, *Животи краљева*, 128.

103 Животи краљева, 134–135. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 101; Мирковић — Богдановић — Петровић, *Животи краљева*, 131.

104 М. Живојиновић, *Болница краља Милутина у Цариграду*, Зборник радова Византолошког института 16 (1975) 105–117; Р. Радић, *Болести и лечење*, Приватни живот у српским земљама средњег века, прир. С. Марјановић-Душанић — Д. Поповић, Београд 2004, 414–418. Уопште, о болницама у Византијском царству в. Т. S. Miller, *Byzantine Hospitals*, *Dumbarton Oaks Papers* 38 (1984) 53–63; idem, *The Birth of the Hospital in the Byzantine Empire*, Baltimore 1985.

Следеће помињање Цариграда тј. Константинопоља, уз који се поново наводи да је Нови Рим, везано је за цара Андроника II Палеолога за кога је остало забележено да је „васељенски цар Новог Рима, Константинопоља.“¹⁰⁵ За разлику од његовог оца Михаила VIII, над којим лебди грех склапања Лионске уније, Андроник II је због своје антиунионистичке политике био у милости састављача зборника *Животи краљева и архиепископа српских*.

У даљем тексту Милутинове биографије, архиепископ Данило II наводи опасност која је претила Византијском царству од Турака. Он бележи: „И подигавши се од своје земље велика њихова множина и уђоше у Велику Романију, и уништаваху хришћане као вуци, не штедећи стада Христова, које стече својом часном крвљу, додирујући и сами велики град Константинопољ, и хвалећи се како неће постојати ни једно царство пред силом наше крепости, и стојаху у Великој Романији до двадесет година.“¹⁰⁶ Наравно, турска опасност у првој половини XIV века није се могла превидети.¹⁰⁷

У следећем помињању говори се о томе да је Стефан Урош Милутин подизао „мноштво светих цркава не само у своме отачаству, но и у светом граду Јерусалиму и у Светој Гори Атонској, и у самом Царском граду (Цариграду)...“¹⁰⁸ Као што је већ речено, Милутинова градитељска делатност добро је позната.¹⁰⁹

И на самом крају Милутиновог житија такође се помиње Цариград. Наводи се како се и после смрти српског краља о њему и његовим чудима чуло надалеко, па Данило II записује: „у околне народе и царства, све до славнога Града Константинова, када је још жив био таст овога благочастивога, благоверни цар кир-Андроник, и жена његова (Милутинова) благочастива краљица Симонида.“¹¹⁰ Ову вест допуњују следећи редови из Милутиновог житија: „И тако благочастива краљица Симонида начинивши кандило од скупоценога злата, и такође платна скупоцена и златна, имајући на себи дивну лепоту изгледа, којим ће покрити раку овога хри-

105 Животи краљева, 141. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 106; Мирковић — Богдановић — Петровић, *Животи краљева*, 135. Види А. Е. Laiou, *Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronicus II, 1282–1328*, Cambridge Mass. 1972, 11 sq.

106 Животи краљева, 143. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 107–108; Мирковић — Богдановић — Петровић, *Животи краљева*, 136.

107 Острогорски, *Историја*, 458–459; Р. Радић, *Време Јована V Палеолога (1332–1391)*, Београд 1993, 58 сл. (у даљем тексту: Радић, *Време Јована V*).

108 Животи краљева, 149. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 112; Мирковић — Богдановић — Петровић, *Животи краљева*, 141.

109 *ИСН*, I, 476 сл. (Гордана Бабић-Ђорђевић). Такође в. *Манастир Бањска и доба краља Милутинова*, Зборник са научног скупа одржаног од 22. до 24. септембра 2005. године у Косовској Митровици, уредник Д. Бојовић, Ниш — Косовска Митровица — Манастир Бањска 2007, 13–380.

110 Животи краљева, 160. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 121; Мирковић — Богдановић — Петровић, *Животи краљева*, 149.

стољубивога, и друге многе почести спремивши, ово све даде ка гробу овога благочастивога.¹¹¹

После ових неколико помињања Цариграда у Милутиновом житију, византијска престоница се помиње и у биографији краља Стефана Уроша III Дечанског (1321–1331). Овај текст изашао је из пера Даниловог настављача. Ту је најпре већ поменута Стефанова побуна, његово наводно ослепљење и, потом, прогонство у Цариград. Данилов настављач је записао: „И даде га у славни Град Константинов, са два његова сина Душаном и Душицом. И када је био приведен тамо ка благоверном цару кир Андронику, заповеди да га чувају, и давши му једну царску палату на пребивање, рече да му дају све што му је на потребу.“¹¹²

Наравно, ову несрећну епизоду из живота Стефана Дечанског доноси и његов биограф Григорије Цамблак.¹¹³ Он наглашава да је после неуспелог покушаја преврата и ослепљења, овај био „послан у Константинов Град као заточен, заједно са своје двоје мале деце, и би заповеђено да пребива у обитељи (манастиру) Бога свију и Вседржитеља (Пантократора), (чуван) од тадашњег цара Андроника Палеолога, завештавши да нико други к њему не долази да беседи, осим игуман обитељи и којима он (игуман) дозволи.“¹¹⁴ Цамблак истрајава на томе да је Стефан Дечански на Босфору живео смерно и да су га монаси хвалили цару Андронику Палеологу, па га овај често позивао себи на царски двор.¹¹⁵ Упадљиво је да Данилов настављач говори о томе да је у Цариграду Стефан Дечански боравио у „царској палати“, док Григорије Цамблак помиње знаменити манастир Пантократора¹¹⁶.

111 Животи краљева, 160–161. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 121; Мирковић — Богдановић — Петровић, *Животи краљева*, 149. О овоме види М. Ласкарис, *Византијске принцезе у средњовековној Србији*, Београд 1926 (репринт 1990), 80.

112 Животи краљева, 163. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 123; Данилови настављачи: Данилов Ученик, други настављачи Даниловог зборника, *Стара српска књижевност у 24 књиге*, књ. 7, приредио Г. Мак Данијел, прев. Л. Мирковић, Београд 1989, 28 (у даљем тексту: Мак Данијел — Мирковић, *Данилови настављачи*).

113 Р. Маринковић, *О месту Григорија Цамблака у српској књижевности*, Тњовска књижевна школа 1371–1971, Софија 1974, 443–457; Кашанин, *Српска књижевност*, 272–284; Богдановић, *Историја*, 204–208.

114 Шафарик, *Живот краља Стефана Дечанског*, Гласник Друштва српске словесности 11 (1859) 50 (у даљем тексту: Шафарик, *Живот Стефана Дечанског*); А. Давидов — Г. Данчев — Н. Дончева-Панайотова — П. Ковачева — Т. Генчева, *Житие на Стефан Дечански от Григорий Цамблак*, Софија 1983, 74 (у даљем тексту: Цамблак, *Житие на Стефан Дечански*). Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 8; Григорије Цамблак, *Књижевни рад у Србији*, *Стара српска књижевност у 24 књиге*, књ. 12, прир. Д. Петровић, Београд 1989, 53 (у даљем тексту: Цамблак, *Књижевни рад*).

115 Шафарик, *Живот Стефана Дечанског*, 51; Цамблак, *Житие на Стефан Дечански*, 76. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 9; Цамблак, *Књижевни рад*, 54.

116 О манастиру Пантократора, задужбини цара Јована II Комнина (1118–1143), види: *ODB*, III, 1575 (А. М. Talbot — А. Cutler) са навођењем релевантне литературе.

Будући да је потоњи српски краљ у византијској престоници провео неколико година, Григорије Цамблук доноси још неке појединости из његове биографије у којима се помиње Цариград. Ту је и казивање које на типично хагиографски начин указује на скромност Стефана Дечанског. Он је од оног што му је цар давао за издржавање наводно себи узимао само најнеопходније, а остало је давао игуману уз жељу да то буде подељено онима којима је потребно. Штавише, помиње се и неко злато које је, као нека врста помоћи у невољи, преко једног младића Дечанском донето из Србије у Цариград, али је овај и то поделио сиромашнима.¹¹⁷

У Цариграду је Стефан Дечански доживео и породичну трагедију јер му је у детињем узрасту преминуо син. Григорије Цамблук је забележио: „Најмањи његов син разболи се тешком болешћу, и у мало дана умре.“¹¹⁸ Реч је Душановом брату Душици.¹¹⁹ У даљем тексту следи вест да се Стефан Дечански „из Константинова града“ вратио у Србију и да је сина Душана предао деду (Милутину).¹²⁰

Наравно, о повратку Стефана Дечанског у Србију пише и Данилов настављач: „И после овога тај благочастиви краљ посла своје веснике са истинитим знамењем ка своме тасту, благоверном цару Грка кир Андронику, у славни Град Константинов, где беше држан његов син, говорећи да га пусти. И васељенски цар, чувши такву вест, веома се обрадова, и почаста га великом чашћу и давши му све што му треба, и заповеди да га часно испрате у државу његова родитеља, овога благочастивог краља.“¹²¹

Следеће помињање Цариграда у делу српског архиепископа везано је за Данила II кога је Стефан Дечански веома ценио и сматрао га неком врстом свог учитеља и, како пише Данилов настављач, имао намеру да га шаље у неке мисије, између осталог, и у „славни град Константинопољ, звани Цариград.“¹²² Он је најпре путовао код бугарског цара Михаила Шишмана (1323–1330), затим у „славни Цариград“, а онда на Свету Гору за коју је био нарочито везан.¹²³ Приметно је да творци српске житијне литературе уз Цариград веома често стављају придев „славни“.

117 Шафарик, *Животи Стефана Дечанског*, 56–57; Цамблук, *Житие на Стефан Дечански*, 84. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 12–13; Цамблук, *Књижевни рад*, 57.

118 Шафарик, *Животи Стефана Дечанског*, 59; Цамблук, *Житие на Стефан Дечански*, 88. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 15; Цамблук, *Књижевни рад*, 59.

119 Д. Спасић — А. Палавестра — Д. Мрђеновић, *Родословне таблице и зрбови српских династија и властеле*, Београд 1991², 54.

120 Шафарик, *Животи Стефана Дечанског*, 63; Цамблук, *Житие на Стефан Дечански*, 94. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 18; Цамблук, *Књижевни рад*, 62.

121 Животи краљева, 168. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 127; Мак Данијел — Мирковић, *Данилови настављачи*, 31.

122 Животи краљева, 174. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 131; Мак Данијел — Мирковић, *Данилови настављачи*, 36.

123 Животи краљева, 174. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 132; Мак Данијел — Мирковић, *Данилови настављачи*, 36.

Григорије Цамблак у *Живоју Стефана Дечанског* помиње Цариград и приликом набрајања куда је све српски краљ слао дарове. Он бележи: „Довољно их примише Египат и Александрија, свештена Синајска Гора, где Бог некада стаде са славом, дајући људима завештање (закон), Јерусалим и сва Палестина, Константинов Град и Тесалија, а нарочито много благо добила је обитељ (манастир) Сведржитеља (Пантократора у Цариграду), па и Света Гора Атонска обилно поцрпе његова добра дела.“¹²⁴

Веома занимљив, али и врло контроверзан је и помен Цариграда у делу Григорија Цамблака везан за исихастичке распре које су вођене у Византији у првој половини XIV века.¹²⁵ Непосредно се наводи Варлаам из Калабрије који је својим учењем узбуркао византијску духовну средину. Наводно је Стефан Дечански саветовао цара Андроника II Палеолога како да поступи са овом јереси. Задивљени византијски цар је најпре заповедио да му доведу свезаног Варлаама и истовремено је наредио да се протерају сви његови једномишљеници из града и да их не примају градови и села његове државе.¹²⁶ Овде, међутим, постоји веома озбиљан проблем не само хронологије, него и историјских чињеница. Монах из Калабрије је у Византију и Цариград дошао знатно после Стефановог одласка из престонице на Босфору, негде око 1330,¹²⁷ а сукоби су избили у годинама после смрти Стефана Дечанског 1331. године.

У српским средњовековним житијима онда следе подаци везани за Цариград који се налазе у житијима краља и цара Стефана Душана (1331–1355) и његовог сина цара Стефана Уроша (1355–1371). Тако је Данилов Настављач у опису живота Стефана Душана писао о догађајима везаним за битку код Велбужда.¹²⁸ Између осталог, он је записао: „У Константиновом граду био је неки цар кир Андроник Палеолог, син цара кир Михаила, и унук цара Андроника, а овај беше нарушио мир са родитељима благочастивога краља, због некога злохвалнога разлога самога грчкога цара.“¹²⁹ Наравно, реч је о цару Андронику III Палеологу (1328–1341), унуку Андроника II Палеолога и сину савладара Михаила IX Палеолога.¹³⁰

У *Житију цара Уроша*, који је саставио патријарх Пајсије, о освајањима Стефана Душана стоји забележено: „И покори Грчку земљу, то јест Серез са

124 Шафарик, *Живој Стефана Дечанског*, 68; Цамблак, *Житие на Стефан Дечански*, 100. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 21; Цамблак, *Књижевни рад*, 65.

125 Опширније о томе в. Радић, *Време Јована V*, 103–112.

126 Шафарик, *Живој Стефана Дечанског*, 51–53; Цамблак, *Житие на Стефан Дечански*, 76–82. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 9–11; Цамблак, *Књижевни рад*, 54–56.

127 *ODB*, I, 257 (А. М. Talbot).

128 Радић, *Време Јована V*, 78–79.

129 *Животи краљева*, 221–222. Уп. Мирковић, *Живој краљева*, 167; Мак Данијел — Мирковић, *Данилови настављачи*, 71.

130 Радић, *Време Јована V*, 70–114.

околином и градовима до Силиврије, и сам царствујући град и у њему прими почести и дарове и радост и угошћење с весељем.¹³¹ Очигледно је да на овом месту Пајсије претерује о домену Душанових освајања. Истина, српски краљ јесте заузео Сер у септембру 1345. године,¹³² али је ипак био прилично далеко од Селимврије¹³³ и поготово Цариграда кога није ни покушао да освоји.¹³⁴

Када је помињање Цариграда у питању, онда у зборнику *Животи краљева и архиепископа српских* следе редови у којима се говори о покушају измирења српске цркве и цариградске патријаршије. Најпре је реч о одељку који носи наслов *О њоставаљењу другоџа српскоџа патријарха кир Саве*, а ради се о патријарху Сави IV (1354–1375).¹³⁵ Како је остало забележено, кнез Лазар „замоли старца Исаију да пође у Цариград, да затражи разрешење о овом.“¹³⁶ Посреди су, наравно, познати догађаји о измирењу двеју цркава о којем је у српској историографији вођена велика расправа.¹³⁷

У делегацији коју је предводио инок Исаија били су кир Теофан, прот Свете Горе, и два његова ученика, Силвестар и Нифон, а са њима и Никодим, „тумач речи“, односно преводилац. Они су отишли на Свету Гору, а одатле, укрцавши се у лађу, стигли у „царствујући град, примивши страх и многе беде, а тада је царевао Калојан Палеолог и син његов кир Манојло, а био је патријарх кир Филотеј, муж пун врлине и премудар.“¹³⁸ Било је то време када је Византијским царством владао Јован V Палеолог (1341–1391), а савладар му био син Манојло Палеолог, док је на столици васељенског патријарха седео Филотеј Кокин (1353–1354, 1364–1376).¹³⁹ Ова мисија је дала

131 Пајсије, *Житије цара Уроша*, 294. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 135–136; Богдановић — Јовановић, *Патријарх Пајсије*, 90.

132 Острогорски, *Историја*, 486; Б. Ферјанчић, *Византијски и српски Сер у XIV веку*, Београд 1994, 62.

133 С. Мешановић, *Последњи век византијске Селимврије*, Зборник радова Византолошког института 37 (1998) 259–273.

134 Најисточнија тачка српских освајања византијских територија средином XIV столећа било је подручје града Христовоља. Уп. Г. Острогорски, *Христовољ између Срба и Византијанаца*, Зборник Филозофског факултета у Београду VIII–1 (1964) (Споменица Михаила Динића), 333–342.

135 Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*, 427–428.

136 Животи краљева, 382. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 290; Мак Данијел — Мирковић, *Данилови наставаљачи*, 130.

137 Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, I, Минхен 1962, 172–189; И. Ђурић, „*Екклесиаст неа*“ — византијски приручник за „*пистиакта*“ о српском патријарху и неким феудалцима крајем XIV века, Зборник Филозофског факултета у Београду 12–1 (1974) (Споменица Георгија Острогорског), 415–432; Д. Богдановић, *Измирење српске и византијске цркве*, О кнезу Лазару, Београд 1975, 81–91; Ф. Баришић, *О измирењу српске и византијске цркве 1375. године*, Зборник радова Византолошког института 21 (1982) 159–182; Ј. Калић, *Срби у њоном средњем веку*, Београд 2001², 29–31.

138 Животи краљева, 382. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 290; Мак Данијел — Мирковић, *Данилови наставаљачи*, 130.

139 Радић, *Време Јована V*, 375–376.

результате и две цркве су изгладиле до тада поремећене односе, тако да је остало забележено: „А ови дошавши из Цариграда, опростише цара Стефана, Јоаникија патријарха и Саву патријарха и цара Уроша, и све мале и велике, јер се сјединише удови ка глави, и црква опет доби своје благољепије.“¹⁴⁰

Ова епизода из односа српске цркве и цариградске патријаршије своје место нашла је и у *Житију старца Исаије*, дакле, животопису главног преговарача са српске стране. У спису, који је изашао из пера непознатог Светогорца,¹⁴¹ Цариград се помиње само једанпут, када се говори о одласку Исаије и двојице његових ученика Никандра и Силвестра у Цариград. Циљ њиховог путовања, већ је речено, било је измирење цариградске патријаршије и српске цркве. Исаија се у византијској престоници састао са васељенским патријархом који га је благонаклоно примио, жељено измирење је постигнуто, па се монах из Цариграда с великом радошћу вратио у манастир.¹⁴²

И у *Житију светог патријарха Јефрема*, које је саставио Марко Пећки,¹⁴³ налази се податак о измирењу двеју цркава. Поменут је раскол „између цркве васељенске Константинова града и цркве српске“, па се онда вели како је Лазар изабрао Исаију и његовог сапосника Никодима и послао их у Цариград да се уједине са преосвештеним патријархом Филотејом и свештеним његовим клиром.¹⁴⁴

И, најзад, последњи помен Цариграда у зборнику *Животи краљева и архиепископа српских* налази се у одељку о постављењу трећег патријарха кир Јефрема са благословом патријарха цариградскога и целог сабора. Поново је реч о расколу српске цркве и цариградске патријаршије. Остало је забележено: „И када је био патријарх овај преосвећени и богоносни патријарх кир Јефрем, одмах се утиша бура за цркву и разреши се свака веза, и била је патријаршија Константинова града са српском патријаршијом у љубави и измирењу и у јединству.“¹⁴⁵

140 Животи краљева, 383. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 291; Мак Данијел — Мирковић, *Данилови настављачи*, 131.

141 В. Мошин, *Житие старца Исаии, игумена Русского монастыря на Афоне*, Сборник Русского археологического общества в Королевстве Югославии, том III, Белград 1940, 125–167; Богдановић, *Историја*, 202–203.

142 Н. Дучић, *Животопис старца Исаије, који је живио у XIV вијеку*, Гласник Српског научног друштва 56 (1884) 67. Уп. *Шест писаца XIV века* (Григорије Рашки, Јаков Серски, Силуан, Непознати Светогорац, Монах Јефрем, Марко Пећки), Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 10, избор Д. Богдановић, Београд 1986, 96 (у даљем тексту: *Шест писаца XIV века*).

143 Кашанин, *Српска књижевност*, 265–272; Богдановић, *Историја*, 203–204; Сава, епископ шумадјски, *Српски јерарси*, 309.

144 Ђ. Трифуновић, „Житије светог патријарха Јефрема“ од епископа Марка, *Анали Филолошког факултета* 7 (1967) 71. Уп. *Шест писаца XIV века*, 167.

145 Животи краљева, 386. Уп. Мирковић, *Животи краљева*, 293; Мак Данијел — Мирковић, *Данилови настављачи*, 133.

После побројаних догађаја, Цариград се у српској хагиографској литератури у више наврата среће у биографији деспота Стефана Лазаревића из пера Константина Костенечког, односно Константина Филозофа.¹⁴⁶ Најпре, само узгред, причајући о неким догађајима „пре него што је подигнут Царствујући град (Цариград) и пре него што се исмаилћанаска вера почела проповедати.“¹⁴⁷ Онда следи крајње конфузна и историјски нетачна приповест коју овога пута остављамо по страни.¹⁴⁸ Други пут, такође сасвим узгред, Цариград је поменут на месту где Константин Филозоф објашњава својим читаоцима да у књигама староставним постоји врло опширно о владарима „било раније у Јерусалиму, или (касније) у Цариграду“.¹⁴⁹

Трећа вест се односи на познату опсаду Цариграда коју је предузео султан Бајазит I (1389–1402). Остало је забележено: „Освојивши многе земље пође цар (Бајазит) најпосле на Богом чувани град Константинов (Константинопољ). Овде му ништа није пошло за руком, иао је (имао) многе намере и (чинио) покушаје, па науми да обиђе са друге стране морски пролаз и нападне Галату, где се слично потрудио, али ни ту није успео.“¹⁵⁰ Реч је о догађајима који су добро познати из других извора.¹⁵¹

146 S. Stanojević, *Die Biographie Stephan Lazarević's von Konstantin dem Philosophen als Geschichtsquelle*, Archiv für slavische Philologie 18 (1897) 409–472; Кашанин, *Српска књижевност*, 321–343; Г. Сванне, *Константин Костенечки и его биографија сербског деспота Стефана Лазаревича*, Старобългарска литература 4 (1978) 21–38; Богдановић, *Историја*, 214–218.

147 Константин Филозоф и његов Живот Стефана Лазаревића деспота српскога, по двема српско-словенским рукописима изновице издао В. Јагић, Гласник Српског ученог друштва 42 (1875) (репринт: Горњи Милановац 2004), 259 (у даљем тексту: Јагић, *Константинови Филозоф*). Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 58; Константин Филозоф, Повест о словима (Сказаније о писменах): изводи и Житије деспота Стефана Лазаревића, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 11, прир. Г. Јовановић, прев. Л. Мирковић, Београд 1989; Константин Филозоф, Живот Стефана Лазаревића, деспота српскога, Библиотека „Извори српског богословља“, књ. 2, превод и напомене Г. Јовановић, Београд 2009, 30 (у даљем тексту: Јовановић, *Живот Стефана Лазаревића*). Будући да је превод Гордане Јовановић далеко ближи савременом српском језику дали смо му предност у односу на стари превод иначе изванредног znalца нашег средњовековног језика Лазара Мирковића и по њему смо доносили одређене цитате.

148 Р. Марић, *Трагови грчких историчара у делима Константинова Филозофа*, Глас Српске академије наука 190, други разред 95 (1946) 13–43.

149 Јагић, *Константинови Филозоф*, 262. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 61; Јовановић, *Живот Стефана Лазаревића*, 33.

150 Јагић, *Константинови Филозоф*, 270. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 68; Јовановић, *Живот Стефана Лазаревића*, 41.

151 D. Bernicolas-Hatzopoulos, *The First Siege of Constantinople by the Ottomans (1394–1402) and its Repercussions on the Civilian Population of the City*, Byzantine studies 10 (1983) 39–51; Р. Радић, *Страх у јужној Византији, 1180–1453*, II, Београд 2000, 226–229 (у даљем тексту: Радић, *Страх*).

Следећи помен византијске престонице везан је за догађаје после битке код Никопоља 17. маја 1396. године и турске победе.¹⁵² О неким хришћанима којима је пошло за руком да се спасу Константин Филозоф бележи: „неки су на лађама са својим краљем у Цариград утекли, а одатле су се бродовима, по острвима, докопали својих земаља.“¹⁵³ Познато је да се угарски краљ Жигмунд (1387–1437) спасао бекством и на једном броду је стигао у Цариград. Будући да није имао другог начина, потом се заобилазним путем, преко Мраморног, Егејског и Јадранског мора, вратио у своју земљу.¹⁵⁴

И следеће помињање Цариграда у делу Константина Филозофа сасвим је узгредно и претходи опису битке код Ангоре. Татарски владар Тамерлан (1370–1405) тражио је да му Бајазит I плаћа данак, а „Бајазит је и исток и запад исцрпљивао и уништавао, а хвалио се да ће и царствујући град (Цариград) освојити.“¹⁵⁵ Како је у научној литератури довитљиво примећено, султан Бајазит I био је први османски владар који је сасвим озбиљно рачунао са освајањем византијске престонице у који је располагао снагом да то и постигне.¹⁵⁶

Следећи помен престонице на Босфору казује о кретању Стефана Лазаревића после битке код Ангоре, 1402. године,¹⁵⁷ па је остало забележено: „Зато се склони у царствујући град (Цариград).“¹⁵⁸ У даљем тексту, видећемо, Константин Филозоф је опширније писао о тадашњем боравку српског кнеза у византијском главном граду.

Међутим, претходно следи његова мало подробнија вест о Цариграду. Настављајући приповест о Тамерлану, Константин Филозоф је записао: „Будући близу, посла (Тамерлан) поклицаре ка Цариграду да виде (тај град) и да га известе (какав је); из прича је знао да у свету нема ништа јаче и утврђеније од њега. А ове (Цариграђане) Бог поучи и рекоше поклицарима при-

152 A. S. Atiya, *The Crusade of Nicopolis*, London 1934; М. Пурковић, *Кнез и гесџоџи Стефан Лазаревић*, Београд 1978, 40–43 (у даљем тексту: Пурковић, *Стефан Лазаревић*); *ИСН*, II, 57–58 (С. Ђирковић); 1396. *Никополската битка в съдбата на България, Балканите и Европа*, ред. В. Гюзелев, София 1999, 13 сл.

153 Јагић, *Константијин Филозоф*, 271. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 69; Јовановић, *Живот Стефана Лазаревића*, 42.

154 Острогорски, *Историја*, 511–512.

155 Јагић, *Константијин Филозоф*, 273. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 71; Јовановић, *Живот Стефана Лазаревића*, 44.

156 И. Ђурић, *Сумрак Византије. Време Јована VIII Палеолога (1392–1448)*, Београд 2007³, 24.

157 М. Alexandrescu-Dersca, *La campagne de Timur en Anatolie (1402)*, Bucarest 1942, 85 sq. (= Variorum Reprints, *La campagne de Timur en Anatolie (1402)*, London 1977); К. Р. Matschke, *Die Schlacht bei Ankara und das Schicksal von Byzanz. Studien zur spätbyzantinischen Geschichte zwischen 1402 und 1422*, Weimar 1981, 9 sq.; *Историја српског народа*, II (Доба борби за очување и обнову државе, 1371–1537), Београд 1982, 64–66 (Ј. Калић) (у даљем тексту: *ИСН*, II).

158 Јагић, *Константијин Филозоф*, 274. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 73; Јовановић, *Живот Стефана Лазаревића*, 46.

ликом одласка: 'Не може се по копну проћи него идите ка овоме силном (граду) лађама ка иверским пределима (заједно) са нашим.' Сачекавши мало послаше их (лађом), онда (поклисаре) у море бацише, а (сами се) вратише; и тако остаде (Тамерлан) без вести о томе како је тамо (у Цариграду); јавише да је лађа потонула. Тамерлан се врати у Персију.¹⁵⁹ Византијски историчар XV века Лаоник Халкокондил истиче да је Тамерлан имао велике планове који су сезали чак дотле да освоји читав медитерански басен до Херкулових стубова односно Гибралтара.¹⁶⁰

После овог помена Цариграда, Константин Филозоф се враћа боравку Стефана Лазаревића на Босфору и познатој епизоди из византијско-српских односа на самом почетку XV века. Као што је већ речено, након ангорске битке српски кнез је дошао у Цариград. Писац његовог житија је забележио: „Благочастиви кнез Стефан стиже у Цариград заједно са својим братом Вуком и од свих слушахаше пријатељске речи (и сви су мислили) да гледајући (у њега гледају) у неко сунце. Тада доби и деспотско достојанство од благочастивог цара Јована.“¹⁶¹ Стефан Лазаревић је од цара Јована VII Палеолога добио деспотско достојанство.¹⁶²

У наставку Константин Филозоф даје занимљиве податке о оновременом Цариграду. После навођења како је Манојло II Палеолог, стриц Јована VII, због тешког положаја у који га је ставио султан Бајазит I отишао Римљанима старог Рима са намером да уједини цркве и припреми рат на Турке како би се осветио и за своју државу обезбеди избављење. У житију се може прочитати: „Много година држаше Цариград затворен и глађу изморен — неки (људи) ноћу бежаху, а неки наређиваху просјацима да напусте (град).“¹⁶³ Ова вест се сасвим подудара са податком византијског ретора и богослова Манојла Калекаса који у једном писму наглашава да су тада због глади хиљаде људи напуштале византијску престоницу.¹⁶⁴

Следеће помињање Цариграда у житију Стефана Лазаревића везано је за повратак цара Манојла Палеолога из западне Европе после повољних

159 Јагић, *Константијин Филозоф*, 277. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 75; Јовановић, *Животи Стефана Лазаревића*, 48.

160 Laonici Chalcocondylae historiarum demonstrationes, ed. E. Darko, I, Budapest 1922, 149. Уп. Р. Радић, *Византија и Србија на почетку 15. века*, Манастир Каленић — у сусрет шестој стогодишњици, Београд—Крагујевац 2009, 41–42.

161 Јагић, *Константијин Филозоф*, 278. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 76; Јовановић, *Животи Стефана Лазаревића*, 49.

162 Б. Ферјанчић, *Десјоти у Византији и јужнословенским земљама*, Београд 1960, 182–184; Пурковић, *Стефан Лазаревић*, 63; А. Веселиновић, *Држава српских десјота*, Београд 2006², 39–40.

163 Јагић, *Константијин Филозоф*, 278. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 76; Јовановић, *Животи Стефана Лазаревића*, 49.

164 R. Loenertz, *Correspondance de Manuel Calecas*, Roma 1950, № 17, 189–190. Уп. Радић, *Страх*, II, 228.

вести о исходу битке код Ангоре 1402. године.¹⁶⁵ Константин Филозоф је забележио: „Дође, дакле, цар грчки у царствујући град (Цариград); (цар) Јован му се као оцу покори (и) склони се у Солун; овај му тада даде (Солун) на управу. Тада се (област) Цариграда простирала чак до Визе, и даље по Црном мору (све до) силивријске земље, па још и (до) ахајских и солунских земаља и до Свете горе атонске. Причало се и то да је тада било могуће да (цар) Јован сачува власт Цариграда.“¹⁶⁶ После Манојловог повратка из западне Европе, његов синовац Јован VII Палеолог је отишао у Солун.¹⁶⁷ Тада је дошло до обнове византијске власти у неким територијама које су до судара код Ангоре држале Османлије.¹⁶⁸

Следећа вест у делу Константина Филозофа у којој се помиње Цариград тиче се грађанског рата међу Османлијама у годинама после ангорске битке. Наводи се: „У то време договори се Сулејман са царем грчким и дође из источних (земаља) у Халкидон. Чувши ово, Муса се подиже са свом својом војском на Цариград. Са њим беше и увек помињани Деспот, господар Србаља. Пошто Грци и Французи беху у пријатељству са источним (царем Сулејманом), превезоше га у Цариград, а као помоћ усидрише близу и лађе.“¹⁶⁹ У раној историји Османског царства посебно драматична и бурна била је деценија после битке код Ангоре, десетлеће испуњено огорченом борбом између синова Бајазита I, када је турска држава била опасно уздрмана.¹⁷⁰

У даљем приказивању ових догађаја Константин Филозоф је забележио: „Кад поново дођоше пред Цариград (са намером) да поведу велику битку; а кад из града навалише војници источног (цара), и Муса се са својима спреми за бој... Пошто је (деспот Стефан) кренуо ка Галати, посла му цар Манојло лађе у које (Деспот) уђе и доплови у Цариград. Могло би се рећи — и као побеђен и као победник. Толико (војника) тамо изгину да и поља и ливаде и песак поред мора беху прекривени мртвима...“¹⁷¹

Настављајући опис сукоба међу синовима Бајазита I Константин Филозоф наглашава како се Муса разбеснео на Вука Лазаревића и како су љу-

165 J. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391–1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick, New Jersey 1969, 200–289 (у даљем тексту: Barker, *Manuel II Palaeologus*).

166 Јагић, *Константијин Филозоф*, 279. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 77; Јовановић, *Живот Стефана Лазаревића*, 51.

167 С. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, Београд 1996, 108–131.

168 G. T. Dennis, *The Byzantine-Turkish Treaty of 1403*, *Orientalia Christiana Periodica* 33 (1967) 72–88.

169 Јагић, *Константијин Филозоф*, 294. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 92–93; Јовановић, *Живот Стефана Лазаревића*, 68.

170 О грађанском рату у Османском царству после битке код Ангоре в. С. Imber, *The Ottoman Empire, 1300–1481*, Istanbul 1990, 55–73 (у даљем тексту: Imber, *Ottoman Empire*); М. Николић, *Византијски њисци о Србији (1402–1439)*, Београд 2010, 37–75 (у даљем тексту: Николић, *Византијски њисци*).

171 Јагић, *Константијин Филозоф*, 294–295. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 93; Јовановић, *Живот Стефана Лазаревића*, 68–69.

ди око турског принца тражили да Вук пошаље по свог сестрића који је био са Сулејманом, па да обојица заједно искажу верност Муси. Међутим, један од Мусиних људи је завапио: „Да овај не побеже у Цариград, ми бисмо добили битку и победа би била наша. Зато таквог треба уклонити.“¹⁷² Реч је о Ђурђу Бранковићу, сестрићу Стефана и Вука Лазаревића, који се налазио уз Бајазитовог најстаријег сина Сулејмана.¹⁷³

Међусобице Бајазитових синова наишле су на знатну пажњу Константина Филозофа, па он наставља и истиче да је у једном тренутку Сулејман почео да бежи пред Мусом и записује: „А он, уставши са онима који су ноћу били поред њега, побеже према Цариграду.“¹⁷⁴ Ипак био је ухваћен и убијен, па је Муса изашао као победник из овог сукоба. У даљем тексту Константин Филозоф бележи: „Сина цара Сулејмана, Орхана, посла грчки цар у Силиврију.“¹⁷⁵ Када је то дознао, Муса је дошао пред град.

У наставку житија деспота Стефана Лазаревића може се прочитати како је Муса желео да уклони Михаил бега, свог великог војводу, како би властито име узвисио и како би га оптужио као кривца за бекство Ђурђа Бранковића. Овај је најпре добро промислио и онда је дошао „тој звери“ (Муси) и рекао му: „Самодршче, сада се беру виногради Константинова града (Константинопоља) и време је да се узме велики плен. Цар (Муса) заповеди (му) да узме изабрану велику војску и да нападне. Овај (Михаил-беј) узме изабрану војску, уђе у Константинопољ (после чега га одведоше источном (цару).“¹⁷⁶ Михаил бег је, дакле, страхујући за свој живот пребегао Византинцима, а онда је одведен „источном цару“, односно Мехмеду,¹⁷⁷ још једном од Бајазитових синова који се не само укључио у грађански рат него и из њега изашао као победник. Константин Филозоф га у даљем тексту непосредно и помиње: „Кад источни (цар, тј. султан по имену Кришчија) чу за ово, дође у зимско доба, прешавши у Константинопољ, као да жели поћи деспоту Стефану да од њега затражи помоћ.“¹⁷⁸ У борби против брата Мусе Мехмеду би подршка српског владара била веома значајна.¹⁷⁹

172 Јагић, *Константијин Филозоф*, 298. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 96; Јовановић, *Живот Стефана Лазаревића*, 71.

173 М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 53.

174 Јагић, *Константијин Филозоф*, 300. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 98; Јовановић, *Живот Стефана Лазаревића*, 74.

175 Јагић, *Константијин Филозоф*, 301. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 99; Јовановић, *Живот Стефана Лазаревића*, 75.

176 Јагић, *Константијин Филозоф*, 302. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 100; Јовановић, *Живот Стефана Лазаревића*, 76.

177 Николић, *Византијски писци*, 67.

178 Јагић, *Константијин Филозоф*, 304. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 102; Јовановић, *Живот Стефана Лазаревића*, 78.

179 Николић, *Византијски писци*, 72.

Иначе, принц и потоњи султан Мехмед (1413–1421) је имао надимак Киришици, односно Киришиџа — Кришчиџа код Константина Филозофа — што би значило рвач.¹⁸⁰

Претпоследња вест у којој Константин Филозоф помиње Цариград у *Живоју Стефана Лазаревића* односи се на султана Мурата II (1421–1451). Он је забележио: „Мурат пође на Цариград, дође и у Влашку и са једним и са другим утврди мир. Он беше, као и његов отац (Мехмед I), пун достојанства, али лукавији.“¹⁸¹ Владавина Мурата II, сина и наследника султана Мехмеда I, била је веома важна у османској историји XV столећа.¹⁸²

Последњи помен Цариграда у делу Константина Филозофа везан је за свеопшту жалост која је наступила после смрти деспота Стефана Лазаревића у јулу 1427. године.¹⁸³ Остало је забележено: „И не само да су га жалили сви којима је (деспот Стефан) владао него још и више Света Гора, (а) истовремено и Цариград и сваки град у којима се чуло за (Деспотову смрт), (тако) да су се и Исмаилћани чудили. А заиста су и многи од њих за њим плакали.“¹⁸⁴ И, заиста, после смрти деспота Стефана Лазаревића завладали су велика несигурност и пометња. Један модеран истраживач је то преточио у реченице пуне слутње и опомене: „Све се то за обичне људе сливало у нескривени страх од сутрашњице. Убрзо се показало да није био безразложан.“¹⁸⁵

Византијска престоница наведена је и у *Житију Јована Рилског* које је саставио Димитрије Кантакузин, српски књижевник византијског порекла.¹⁸⁶ Јован Рилски је био бугарски монах и светац из X столећа о којем је састављено неколико житија.¹⁸⁷ У тексту изашлом из пера Димитрија Кантакузина Цариград се помиње само једанпут. Говорећи о Мехмеду Освајачу он записао: „Тако велики Константинов град заузео и убрзо престо царства у

180 Х. Иналдик, *Османско Царство. Класично доба 1300–1600*, Београд 1974, 26–28, 286–287.

181 Јагић, *Константијин Филозоф*, 316. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 113; Јовановић, *Живој Стефана Лазаревића*, 91.

182 О султани Мурату II в. Imber, *Ottoman Empire*, 91–43; *Историја Османског царства*, прир. Р. Мантран, прев. Е. Миљковић-Бојанић, Београд 2002, 75–92.

183 Лиречек, *Историја*, 351–352; Пурковић, *Стефан Лазаревић*, 134; *ИСН*, II, 217 (Ј. Калић).

184 Јагић, *Константијин Филозоф*, 321. Уп. Мирковић — Поповић, *Старе српске биографије*, 119; Јовановић, *Живој Стефана Лазаревића*, 98.

185 *ИСН*, II, 217 (Ј. Калић).

186 Ђ. Трифуновић, *Димитрије Кантакузин*, Београд 1963, 1–175; Кашанин, *Српска књижевност*, 378–385; Богдановић, *Историја*, 226–229; Б. Ангелов — Г. Данчев — С. Кожухаров — Г. Петков, *Димитър Кантакузин. Събирани сочинения*, София 1989, 5 сл.; Д. Божовић, *Песник будућега века: О поезији Димитрија Кантакузина*, Приштина 1995, 7–92.

187 И. Дуйчев, *Рилският светец и неговата обител*, София 1947; Павловић, *Кулинови*, 20–25; *ODB*, II, 1066–1067 (R. Browning); П. Д. Пулос, *Св. Иван Рилски вечен небесен покровител на българския народ*, Опит за обширна биографија на светца с кратко проложение за странствованията и чудесата на светие му мошти и за историјата на Рилски манастир, София 1992, 13–561.

њему утемељи.¹⁸⁸ Наравно, реч је османлијском освајању Цариграда и рушењу Византијског царства 1453. године.¹⁸⁹

Када је реч о начину на који се у српским средњовековним житијима означава византијска престола онда се може закључити да је то најчешће Константин град, затим Цариград, потом „царствујући град“, онда „царствујући Константин град“, а знатно ређе Нови Рим, Константинопол или „царски град“. Када је реч о називу Нови Рим треба нагласити да се, сем једног изузетка, он углавном наводи уз титуле византијског цара и васељенског патријарха. Уз назив Константиновог града уколико иде неки епитет то је придев *славни*, а знатно мање придев *велики*.

Хронолошки посматрано, вести српских средњовековних житија у којима се помиње Цариград подударају се са временом постојања Византијског царства, што значи да сежу чак у IV век и онда иду до пада Цариграда у руке Османлија средином XV столећа. Међутим, одмах треба нагласити да тај велики период није подједнако премрежен, тако да се само мало података односи на прве деценије IV века, Константина Великог и оснивање престонице на Босфору, а онда, после хијатуса од неколико стотина година, помињање Цариграда почиње од краја XII века и иде до 1453. године.

У српским средњовековним житијима је одјекнуло и крсташко освајање Цариграда (1204) и латинска власт над дотадашњом византијском престоницом, а на посебан начин и стицање аутокефалности за српску цркву у Никеји 1219. године. У више наврата је поменута угроженост Цариграда од стране Османлија у XIV веку, као и његово место у грађанском рату који се водио између синова султана Бајазита I у првој деценији XV века. Није заборављена ни приповест о пустошењу Каталанаца у првој деценији XIV века, а, наравно, регистрован је и пад Цариграда у руке Османлија 1453. године.

Престоница на Босфору се помиње уз поједине византијске царевице било да су они представљени у позитивној (Манојло I Комнин, Андроник II Палеолог) или негативној светлости (Андроник I Комнин, Михаило VIII Палеолог, Андроник III Палеолог). У житијима се наводе и посете и боравци у Цариграду појединих истакнутих српских личности као што су Сава Немањић, архиепископ Данило II, престолонаследник Стефан Дечански, деспот Стефан Лазаревић или група духовника која је издејствовала измирења цариградске патријаршије и српске православне цркве.

---

188 Ђ. Иванов, *Житија на св. Иван Рилски*, Годишник на Софийския универзитет. Историко-филологически факултет 32/13 (1936) 74–85 (недоступно). Уп. Списи Димитрија Кантакузина и Владислава Граматика, Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 14, прир. Ј. Грковић-Мејдор, Београд 1993, 94.

189 Острогорски, *Историја*, 525–528; Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач и његово доба*, Нови Сад 1968, 80 сл.; D. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261–1453*, London 1993², 382 sq.; С. Рансимен, *Паг Цариграда*, прев. А. Ч. Илић, Нови Сад 1996², 162 сл.; Д. Никол, *Бесмртни цар*, Београд — Бања Лука 1997, 71 сл.

Неколико вести у којима се наводи Цариград везано је за оснивање српског манастира Хиландара на Светој Гори, 1198. године, за који је морала бити тражена и добијена дозвола од византијског цара Алексија III Анђела из Цариграда. Неки подаци се односе на манастир Богородице Евергетиде у Константинопољу у којем је у више наврата боравио Сава Немањић и обдаривао га. Није без значаја ни чињеница да је управо захваљујући Сави Немањићу пролог цариградског типика манастира Богородице Евергетиде послужио као узор за манастирски устав српских монашких обитељи Хиландара и Студенице.

Писци српских средњовековних житија нису мимоишли ни ктиторску делатност краља Милутина, пре свега његово подизање знамените болнице у Цариграду, иначе врло важне установа у византијској престоници. За културни утицај Византије на Србију занимљив је податак о довођењу цариградских мајстора приликом изградње манастира Жиче. Њима није било непознато да су три (други, пети и шести) од седам васељенских сабора одржани у Цариграду, а били су упућени и у исихастичке распре у Константинопољу које је покренуо Варлаам из Калабрије.

Radivoj Radic

CONSTANTINOPLE IN THE SERBIAN MEDIEVAL BIOGRAPHIES

In the Serbian medieval biographies the Byzantine capital is mentioning as Constantine city, then “Carigrad”, after that “Emperor City” and considerably seldom as New Rome or Constantinople. With name of Constantine’s city if any epithet suits it is adjective famous and considerably less the great. Chronologically observed the news of the Serbian medieval biographies in which was mentioned Carigrad are conformed with time of the Byzantine empire existence that means that they reach up until the 4th century and than they go until the fall of Carigrad in hands of the Ottomans at the middle of the 15th century. Meanwhile at once should accent that that long period is not equally netted so only very little data is related to the first decades of the 4th century, Constantine the Great and founding of the capital on the Bosphorus and than after the hiatus of several hundred years, mentioning of Carigrad begins at the end of 12th century until 1453. The writers of biographies the capital of the Byzantine empire mention when they speak about its reestablishing, particular Byzantine emperors, holding of three of seven synods, foundation of the Serbian monastery Chilandar on the Mount Athos (1198), acquiring of autocephaly for the Serbian church (1219), visits and stays of some Serbian distinguished persons, it s imperiled from the Catalans and the Ottomans, contributions and foundation activities of the Serbian rulers etc.